

УДК 636.1.082

© 2016

*І.В. Ткачова,**кандидат сільсько-
господарських наук**Інститут
тваринництва НААН*

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ГЕНОФОНДУ КОНЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ ВЕРХОВОЇ ПОРОДИ

Мета. Визначити напрями формування селекційних ознак на основі аналізу сучасного стану коней української верхової породи і способи її подальшого удосконалення.

Методи. Зоотехнічні, генеалогічні.

Біометричну обробку даних здійснювали статистичними методами з використанням програми BIOM. **Результати.** Проаналізовано методологію створення коней української верхової породи, вивчено обсяги селекційної роботи з породою з метою удосконалення її генофонду у напрямі підвищення спортивної роботоздатності із одночасним збереженням оригінального походження, типу, екстер'єру. Проаналізовано попередній період реалізації програм селекції та визначено методи подальшого її удосконалення з урахуванням вимог внутрішнього та зовнішнього ринків.

Висновки. Основним методом удосконалення української верхової породи визначено чистопородне розведення з метою поліпшення селекційних ознак, доцільне помірне використання міжпородного схрещування з кращими представниками вихідних та інших спортивних порід світового генофонду на рівні прилиття крові. Для збереження генетичного різноманіття у породі у найближчі роки будуть виділені не менше 5-ти продовжувачів кожної лінії та апробовані 2 нові генеалогічні лінії: Рауфбольда та Еола. У породі продовжено позитивну тенденцію розвитку маточних родин, збільшення кількості гніздових кобил у маточному складі породи.

Ключові слова: коні, українська верхова порода, кінний завод, племінний репродуктор, селекція, селекційна програма, спортивна роботоздатність.

У 2015 р. виповнилося 70 років від початку створення і 25 років від апробації і затвердження унікальної вітчизняної породи коней спортивного призначення — української верхової. Офіційна дата затвердження породи — 17 грудня 1990 р., але її історія набагато давніша [1].

Конкуренція коней зарубіжної селекції з вітчизняними, соціально-економічна

перебудова, зміни форм власності, економічна криза та інші чинники визначили проблему збереження цінних порід вітчизняної селекції особливо важливою. Від вирішення цього питання залежить доля порід коней, яких традиційно протягом багатьох років розводили на території нашої країни, особливо української верхової, що характеризується найкращими ознаками, притаманними

коням світового генофонду.

Роботу зі створення нової породної групи здійснювали поетапно.

I етап (1945–1951 рр.) — комплектування відтворювального складу коней заводу та пошуки способів схрещування. Цей період характеризується випробуванням різних варіантів схрещувань і добором якісного селекційного матеріалу [2].

II етап (1952–1960 рр.) — виведення коня бажаного типу. Етап характеризується створенням на основі масиву коней верхово-пряжного типу крупного спортивного коня верхового типу. Цей період збігся з розформуванням кавалерії, розвитком індустрії і машинобудування, тому масове конярство потребувало переорієнтації на кінний спорт [3].

III етап (1961–1975 рр.) — удосконалення коней української верхової породної групи. Цей етап характеризується стабілізацією генотипу української верхової породної групи способом складного відтворювального схрещування і розведення помісей бажаного типу «в собі». Методичне і наукове керівництво племінною роботою зі створення нової породної групи в цей період було доручено керівнику відділу конярства Науково-дослідного інституту тваринництва Лісостепу і Полісся УРСР (нині Інститут тваринництва НААН) Д.А. Волкову [4–6]. Завданням роботи було закріплення комплексу селекційних ознак, упорядкування племінного обліку, розробка методики оцінки жеребців-плідників за якістю потомства за спортивними ознаками, виявлення кращих генеалогічних поєднань, розробка схеми підборів, переважно з методом розведення «в собі». У племінній роботі враховували комбінаційну сполучуваність конституційних, екстер'єрних і спортивних властивостей коней вихідних порід: жвавості і породності — чистокровної верхової, стрибкових і рухових — тракєнської й угорської, калібру і масивності — ганноверської, нарядності екстер'єру та виїзкових властивостей — російської верхової.

IV етап (1976–1990 рр.) — апробація української верхової породи [7]. На початок апробації породи коні належали до багатьох генеалогічних комплексів і мали чітку лінійну структуру (табл. 1).

У 1978–1979 рр. проведено контрольне обстеження поголів'я коней і прийнято заходи з організації племінної роботи на племінних конярських фермах колгоспів і радгоспів. На 01.01.1980 р. в Україні було 2711 чистопородних коней української верхової

1. Генеалогічні комплекси племінних кобил у кінних заводах (1976 р.)

Генеалогічний комплекс	Кількість кобил у кінних заводах	
	гол.	%
Англо-тракєно-угорський	42	20,39
Англо-ганноверо-угорський	25	12,14
Англо-угорський	33	16,0
Англо-тракєно-ганноверо-угорський	18	8,73
Англо-російсько-тракєно-угорський	18	8,73
Англо-російсько-тракєненський	5	2,42
Тракєно-угорський	8	3,88
Тракєно-ганноверо-угорський	5	2,42
Російсько-тракєно-угорський	4	1,94
Російсько-тракєно-ганноверо-угорський	4	1,94
II–IV покоління помісей з чистокровною верховою породою	13	6,31
Інші поєднання	31	15,1
Усього	206	100

породної групи, у тому числі 158 жеребців-плідників і 2553 кобили. Олімпійські ігри у Москві 1980 р. і блискучий виступ кінно-спортивної команди СРСР на конях української верхової породної групи позитивно вплинули на розвиток конярства.

З огляду на те, що вимоги кінного спорту і експорту зростали, породу удосконалювали за комплексом ознак, які визначають спортивну роботоздатність: тип, проміри, статі екстер'єру, якість рухів і стрибків [8].

У 1986 р. були підготовлені, відповідно до чинного на той час положення, матеріали щодо апробації породи і представлені

2. Кількісний склад племінного ядра коней української породної групи на початок апробації

Група	У кінних заводах		На племінних фермах		Усього
	голів	%	голів	%	
Жеребці-плідники	22	48,9	23	51,1	45
Кобили	255	42,1	350	57,9	605
Молодняк	523	52,7	470	47,3	993
Усього	800	48,7	843	51,3	1643

на розгляд Держагропрому УРСР і Держагропрому СРСР [9, 10]. Кількісний склад поголів'я на 01.01.1986 р. наведено в табл. 2.

Перші значущі виступи у кінноспортивних змаганнях коней української верхової породної групи, що виводилася, розпочалися одночасно з початком планової племінної роботи. Уперше кінь вітчизняної селекції жеребець Сатрап, 1948 р. народження з Українського кінного заводу № 173 під сидлом майстра спорту М.Ф. Шеленкова брав участь в Олімпійських іграх у Стокгольмі 1956 р. у триборстві. У підсумку радянська команда виборола 7-ме місце при тому, що в найскладніших змаганнях із 19-ти команд-учасників лише 11 дійшли до фінішу.

Надалі в Україні вирощено цілу групу видатних коней вітчизняної селекції, зокрема — чемпіонів Олімпійських ігор і міжнародних змагань найвищого рівня. Такими є: Іхор, т.-гн., 1958 (Т 54 Хобот — 86 Інфра I) — олімпійський чемпіон 1968 р. у Мехіко, олімпійський чемпіон 1972 р. у Мюнхені; 97 Плот, вор., 1966 (77 Туман — 131 Піраміда) — олімпійський чемпіон 1980 р. у Москві; 52 Ігрок, т.-гн., 1968 (ч/в 3016 Гуніб — 87 Інфра II) — олімпійський чемпіон 1980 р. у Москві; Шквал, гн., 1970 8 Коханий — 208 Шеренга) — олімпійський чемпіон 1980 р. у Москві; 72 Рух, руд., 1973 (Т 54 Хобот — 148 Радуга) — чемпіон альтернативних ігор «Дружба-84»; 7 Ізгіб, гн., 1952 (Істок — Вега) — видатний жеребець-плідник, призер I ступеня на ВДНГ 1964 р.; 55 Ісход, гн., 1956 (Т 54 Хобот — 368 Ізйда) — видатний жеребець-плідник; 56 Іхван, гн., 1961 (Т 54 Хобот — 86 Інфра I) — видатний жеребець-плідник, продовжувач лінії Хобота; 8 Коханий, руд., 1963 (Т 54 Хобот — 95 Колонада) — видатний жеребець-плідник; 9 Поташ, гн., 1950 (Посейдоніус — Проза), видатний жеребець-плідник; 10 Резерв, руд., 1966 (Т 54 Хобот — 151 Рига) — видатний жеребець-плідник; 6 Збірник, т.-гн., 1966 (2 Безпечний — 76 Зв'язочка) — чемпіон породи 1969 р., видатний жеребець-плідник та ін.

Із початком економічного реформування в Україні, зокрема її аграрного комплексу, популяція коней в Україні зазнала значного скорочення (майже на 50% за останні 20 років). Ті роки стали переламними у долях багатьох спортсменів-кіннотників: зруйнувалась інфраструктура кінного спорту і підготовлених спортивних коней

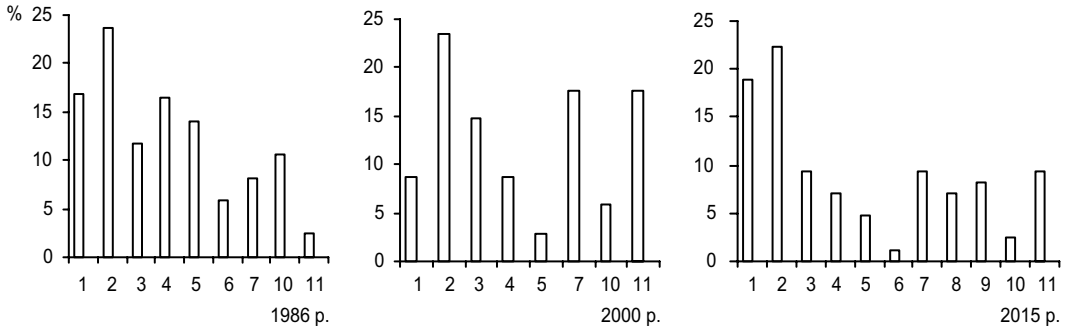
міжнародного рівня масово продавали за кордон, де на них був великий попит. Водночас в Україні збереглася значна частина цінного генофонду породи і продовжилось її удосконалення.

Першу після апробації породи Програму селекції української верхової породи було затверджено 1994 р. [11]. Племінне ядро української верхової породи складалося з 50 жеребців-плідників та 432 племінних кобил. Основним завданням програми було збереження й удосконалення екстер'єрних і спортивних властивостей породи, використання жеребців-плідників з урахуванням породної належності і насиченості родоводів конкретними породними поєднаннями, генеалогічними комплексами, родоначальниками ліній, споріднених груп, маточних родин.

Під час виконання програми селекції на 2003–2010 рр. [12] племінне ядро української верхової породи розширилося і становило 38 жеребців-плідників та 533 племінні кобили. У цей період запроваджено державну атестацію жеребців-плідників до племінного використання. Племінну роботу з породою було спрямовано на збереження характерних особливостей екстер'єру, оригінального типу, удосконалення племінних властивостей, підвищення спортивної роботоздатності. Основним методом роботи було прийняте чистопородне розведення за широкого використання породних, типових жеребців-плідників, які мають у родоводах предків російської верхової (орлово-ростопчинської) породи з умовною кровністю $1/8$ — $3/16$ та вище [13].

Мета досліджень — визначення напрямів формування селекційних ознак на основі аналізу сучасного стану коней української верхової породи і способів її подальшого удосконалення.

Матеріали та методика досліджень. Науково-методичні підходи базуються на зоотехнічному та генеалогічному аналізі масиву української верхової породи коней та ретроспективному аналізі селекційних процесів у породі. Об'єкт досліджень — сучасна популяція коней української верхової породи. Матеріалом для досліджень була база показників коней української верхової породи за весь період її існування, племінного обліку, атестації жеребців-плідників, атестованих у 2005–2015 рр., племінні книги. В основу аналізу сучасного стану породи

Динаміка генеалогічної структури коней української верхової породи: позначення, лінії: 1 — Безпечного; 2 — Хобота; 3 — Фактотума; 4 — Гугенота; 5 — Хрустала; 6 — Водопада; споріднені групи: 7 — Рауфбольда; 8 — Еола; жеребці-плідники: 9 — нелінійні вітчизняної селекції; 10 — чистокровної верхової та арабської порід; 11 — західноєвропейських спортивних порід

увійшли матеріали Програми селекції коней української верхової породи до 2025 р. Методи досліджень: зоотехнічні, статистичні. Біометричну обробку даних здійснювали статистичними методами з використанням програми BIOM.

Результати досліджень. Останніми роками рейтинг породи за результатами виступів вітчизняних вершників у міжнародних змаганнях з класичних видів кінного спорту істотно не поліпшився. На фоні нестабільних економічних умов, за наявності цінного племінного матеріалу суб'єкти племінної справи не завжди спроможні забезпечити належне виконання технологічних вимог вирощування, тренінгу та випробувань коней, відправити своїх коней на міжнародні змагання.

Водночас є і певні досягнення. Українські спортсмени-кіннотники увійшли до рейтингу Європейської федерації кінного спорту (FEI) на конях вітчизняної селекції. Уперше за часи незалежності України вітчизняна

пара виступала на Олімпійських іграх (Лондон-2012, Велика Британія) у виїзді. Українські кіннотники неодноразово брали участь у міжнародних змаганнях високого рівня, займали призові місця: Міжнародні змагання з виїздки CDI*** (Ахляйтен, Австрія та Вроцлав, Польща), Міжнародний турнір CDI-W (Мехелен, Угорщина), Кубок Президента (Москва, Росія), Міжнародний турнір з триборства CC11* (Москва, Росія), Міжнародний турнір з виїздки CDI-W (Н. Новгород, Росія), Етап Кубка світу з триборства CC11* (Білорусь), Міжнародний турнір з виїздки (Радзенкув, Польща) та ін.

Станом на 01.01.2015 р. в Україні зареєстровано 25 суб'єктів племінної справи з розведення коней української верхової породи, у т.ч. 7 кінних заводів та 18 племінних репродукторів. Поголів'я коней становить 1368 гол., у т.ч. 38 жеребців-плідників та 533 племінні кобили (табл. 3). Крім того, в селекційній роботі з породою задіяні 9 жеребців-плідників західноєвропейських

3. Кількісний склад коней української верхової породи на 1.01.2015 р.

Порода та суб'єкт племінної справи	n	У т. ч.		
		жеребці-плідники	матки	молодняк
Українська верхова порода	1147	38	533	698
У т.ч.:				
кінні заводи	735	15	293	427
племінні репродуктори	545	31	240	274
Вихідних порід, допущених до відтворення	221	11	210	—
Усього:	1368	49	743	698

спортивних порід та 2 — чистокровної верхової, 183 кобили західноєвропейських спортивних та 27 — чистокровної верхової порід.

Основним показником діяльності суб'єктів плеємінної справи з розведення коней української верхової породи є вирощування високоякісних плеємінних і спортивних коней. За 20-річний період (1993–2013 рр.) у суб'єктах плеємінної справи з розведення української верхової породи вирощено 86 жеребців-плідників, підготовлено до класичних видів кінного спорту 359 коней. Співвідношення коней, що виступали в цей період у різних видах кінного спорту: конкур — 169 (47,1%), виїздка — 159 (44,3), триборство — 31 (8,6%).

Від часу апробації породи її генеалогічна структура зазнала деяких змін. Аналіз походження жеребців-плідників і маток за генеалогічною структурою дає змогу визначити динаміку в генеалогічній структурі породи (рисунк).

Помітно, що до 2010 р. відбувалося ста- ле збільшення кількості жеребців-плідників і маток як загалом по породі, так і по окремих лініях, споріднених групах, а також нащадках нелінійних вітчизняного походження та західноєвропейських жеребців. Надалі кількість плідників і маток у всіх структурних одиницях дещо зменшилася. З кожної лінії одержано цінних продовжувачів і високо- класних спортивних коней, але провідни- ми в породі залишаються лінії Безпечного та Хобота, які за кількістю продовжувачів, оцінкою за комплекс ознак перевищують мінімальні вимоги до структурних породних одиниць.

Найбільша кількість плеємінних кобил також походить з ліній Хобота (20,2%) і Безпечного (15,6%), більшість з них також походить з цін- них маточних родин і гнізд. Майже всі цінні жеребці-плідники та висококласні спортивні коні походять з маточних родин.

За період формування української верхової породи (1952–1990 рр.) було створено 25 маточних родин. Нині їх 31. Найбільша кількість кобил (понад 10 гол.) у маточних родинях Арізони, Теми, Билинки, Інфантерії, Інфри І, Хохлатки, Бахроми, Маріци. Кращі за показниками промірів маточні родини Теми (166–197–20,7 см), Інфри І (167–198–20,5 см), Бубнової (166–198–20,6 см). Кращими за кількістю отриманої плеємінної продукції та спортивних коней визначено маточні родини Арізони, Азалії, Билинки, Бриги,

Гвоздики, Інфри І, Кафедри, Маріци, Нони, Радуги, Теми.

За період, з якого було запроваджено державну атестацію жеребців-плідників (2005–2013 рр.), для відтворення коней української верхової породи атестовано 199 жеребців-плідників, у тому числі 128 — української верхової (64,3%) та 71 (35,7%) — інших верхових порід.

Динаміка використання імпортних плід- ників має тенденцію до збільшення. Так, у 2005 р. у паруванні було задіяно 9 же- ребців західноєвропейських порід (18% від усього поголів'я плідників), у 2010 р. — 8 гол. (12,5%), у 2013 р. — 7 гол. (12,5%). Серед жеребців інших порід більшість — вестфальської породи: Артіфекс, сір., 1999 (Ars Vivendi — Cantara), народжен- ний у Німеччині — переможець Гран-прі чемпіонату та Кубка України, Кардинал, Консолідатор, Копперфільд, Купідон, Кайзер, Мун Рей — сини Корнета Оболенського — учасника Олімпійських ігор у Пекіні 2008 р., сини Ланцера — переможця голштинського керунга, жеребця, що входить у десятку сві- тових плідників верхових порід (Лейпциг, Лідо).

У сучасному маточному складі використо- вують 126 кобил, отриманих від використання жеребців вихідних та інших верхових порід, зокрема від жеребців чистокровної верхової породи — 14 гол., тракененської — 40, ганноверської — 32, вестфальської — 40 гол.

Маточний склад української верхової породи загалом відповідає вимогам до- бору. Високу оцінку породності та бажаного типу мають дочки жеребців-плідників ТОВ «Харківський кінний завод»: Аршина, Ареала, Тарбагана, Бісмарка, а також філій ДП «Конярство України»: «Олександрійський кінний завод № 174» — Бушприта, Шаблона; «Лозівський кінний завод № 124» — Тем- бра, Хітона, Образця, Борисполя; «Дніпро- петровський кінний завод № 65» — Борис- поля, Плейбоя, Ахінея.

Аналіз рівня відтворення української верхової породи за останніх 10 років у кінних заводах і плеємінних репродукторах свідчить, що на цю ознаку значно впливає чинник року вижереблення. Вихід лошат за роками становить у кінних заводах — 52,8–64,7%, у плеємінних репродукторах — 37,4–71,6%.

Система оцінки ознак під час боніту- вання коней української верхової породи враховує ознаки: походження; виразність

бажаного типу будови тіла; проміри (відповідно до стандарту породи за віковими періодами); оцінку статей екстер'єру за чинною шкалою; оцінку спортивної роботоздатності, яка діє за системою випробувань; оцінку плідників і маток за якістю потомства; оцінку жеребців-плідників за препотентністю (співвідношенням середнього бонітувального бала потомства від жеребця-плідника й аналогічного у матерів цього потомства).

Програмою селекції до 2020 р. установлено такі індикатори селекції [14]:

- призначення і напрям продуктивності — племінні коні переважно для чистопородного розведення, коні високого спортивного класу з універсальною спортивною роботоздатністю;
- методи розведення української верхової породи — чистопородне розведення за лініями, схрещування на рівні прилиття крові з вихідними та іншими спортивними породами, які за походженням, типом будови тіла, екстер'єром і робочою продуктивністю подібні до української верхової породи та спроможні поліпшити її селекційні ознаки. До відтворення в українській верховій породі допускаються плідники інших спортивних порід лише за умови їх відповідності типу, росту, екстер'єру і видатних показників спортивної роботоздатності. Умовна кровність помісних коней за вихідними породами не має перевищувати $\frac{3}{4}$, за іншими поліпшувальними породами відповідного типу — $\frac{1}{2}$;

- племінне ядро має становити не менше 800 чистопородних кобил;

- кількість генеалогічних ліній — 7; кількість жеребців-плідників у лініях — не менше 5, кобил — 30 гол.;

- показники промірів коней різних ставово-вікових груп, згідно зі стандартом породи (висота в холці, коса довжина тулуба, обхват грудей, обхват п'ястка) коней 2-річного віку: 160–158–178–20 см (жеребці), 157–155–177–20 см (кобили); коней 3-річного віку: 163–162–186–21 см (жеребці), 161–160–184–20,5 см (кобили); коні 4-річного віку і старші: 165–165–192–21 см (жеребці), 163–163–190–20,5 см (кобили);

- класність молодняку під час першого бонітування має становити: еліта — 85%, 1-й кл. — 15 (жеребчики); еліта — 90, 1-й кл. — 10% (кобилки);

- для добору до відтворювального складу середній бал за спортивну роботоздатність 2-річного молодняку має становити не нижче: 8 балів (жеребці), 7 балів (кобили);

- частка коней, що пройшли заводські і міжзаводські випробування спортивних властивостей: для кінних заводів — 80%; для племінних репродукторів — 70%;

- висота подолання перешкоди під час випробування стрибкових властивостей на свободі (без вершника): у віці 2-х років — 130 см; 3-х років — 140 см; 4-х років і старше — 150 см.

Висновки

Основним методом удосконалення української верхової породи визначено чистопородне розведення за лініями, до того ж селекційно-племінну роботу спрямовано на збереження характерних особливостей — оригінального типу будови тіла, нарядних форм екстер'єру та істотного підвищення спортивної роботоздатності. З метою якісного вдосконалення селекційних ознак, зокрема спортивної роботоздатності, доцільне помірне використання міжпородного схрещування з кращими представниками вихідних та інших спортивних порід світового генофонду на рівні прилиття крові. Українська верхова порода сучасної популяції має досить розгалужену генеалогічну структуру. Для збереження генетичного різноманіття у породі у найближчі роки буде виділено

не менше 5-ти продовжувачів кожної лінії та апробовано 2 нові генеалогічні лінії: Рауфбольда та Еола. У породі продовжено позитивну тенденцію розвитку маточних родин, збільшення кількості гніздових кобил у маточному складі породи. Особливо цінним генотипом вирізняються маточні родини з наявністю предків російської верхової (орлово-ростопчинської) породи: 318 Билинки, 61 Гвоздики, в яких до того ж одержані видатні за роботоздатністю коні та препотентні жеребці-плідники та родини, з яких найчастіше одержують видатних за роботоздатністю та племінними властивостями коней: 266 Арізони, 85 Інфантерії, 86 Інфрі I, 89 Канітелі, 91 Кафедри, 104 Маріци, Нони, 426 Одри, 433 Пафи, 148 Радуги, 159 Теми, 160 Тіни, 541 Хохлатки.

Бібліографія

1. *Українська верхова порода: монографія*/ Д.А. Волков, І.В. Ткачова, О.М. Латка та ін.; за ред. І.В. Ткачової. — Х.: Інститут тваринництва НААН, 2014. — 218 с.
2. *Сеньковский Е.И.* Племенное верховое коневодство Украинской ССР/Е.И. Сеньковский//Коневодство. — 1946. — № 8–9. — С. 33–38.
3. *Белан П.Я.* Украинская верхово-упряжная группа лошадей/П.Я. Белан//Соц. тваринництво. — 1956. — № 12. — С. 31.
4. *Волков Д.А.* Племенная работа с украинской верховой породной группой лошадей/Д.А. Волков, П.П. Волков//Коневодство и конный спорт. — 1963. — № 11. — С. 8–10.
5. *Волков Д.А.* Пути совершенствования новой украинской верховой породной группы верховых лошадей/Д.А. Волков//Вопросы интенсификации животноводства: сб. науч. тр./НИИ животноводства Лесостепи и Полесья УССР. — Х., 1969. — Т. 35. — С. 240–251.
6. *Волков Д. А.* Українська верхова порода коней/Д.А. Волков//Конярство. — К.: Урожай, 1971. — С. 103–104.
7. *Материалы к апробации украинской верховой породы лошадей*/Д.А. Волков//МСХ УССР. — Х., 1981.
8. *Методические рекомендации по племенной работе с лошадьми украинской верховой породной группы*/Д.А. Волков, А.С. Филимонова, А.А. Новиков. — Х.: НИИ животноводства Лесостепи и Полесья УССР, 1982. — 19 с.
9. *Волков Д.А.* Украинская породная группа/Д.А. Волков//Коневодство и конный спорт. — 1986. — № 11. — С. 9–12.
10. *Новая верховая порода лошадей*/Д.А. Волков, В.А. Лебедев, А.М. Латка [и др.]/Науч.-техн. бюл. — Х.: НИИ животноводства Лесостепи и Полесья УССР, 1991. — № 59. — С. 45–52.
11. *Программа селекции украинской верховой породы лошадей*/Д.А. Волков, А.А. Калантар, А.М. Латка и др. — Х., 1994. — 15 с.
12. *Мельник Ю.Ф.* Програма селекції коней української верхової породи на 2003–2010 роки/Мін-во аграр. політики України, Корпорація «Конярство України»; Ю.Ф. Мельник, Д.А. Волков, О.О. Новиков, та ін. — К.: Аграр. наука, 2003. — 94 с.
13. *Латка О.М.* Удосконалення української верхової породи/О.М. Латка//Тваринництво України. — 2007. — № 4. — С. 12–14.
14. *Програма селекції коней української верхової породи до 2020 року*/Н.В. Кудрявська, О.М. Жукорський, О.І. Костенко та ін.; за ред. Н.В. Кудрявської, І.В. Ткачової. — Х.: Інститут тваринництва НААН, 2015. — 69 с.

Надійшла 4.03.2016.